

Könyvekről

tanulmány, tömör áttekintést adva a posztmodern hullám ellentmondásokkal terhelt neveléstörténeti megjelenéséről. Hasonló tematikájú *Pap K. Tünde* összefoglaló szakirodalmi feldolgozást végző tanulmánya, melynek egyik ihletője érezhetően az általa fordított tanulmány, s a másik legtöbbet hivatkozott forrás *Gyáni Gábor* vonatkozó munkái. *Mészáros György* írása is áttekintő szakirodalmi feldolgozás, markáns kritikai elemzéssel, a neveléstudomány globalizálódásának kiemelésével, az olasz-spanyol nyelvű neveléstudományi szakirodalom néhány fontos reprezentánsának számbavételével.

Talán *Varga Kornél* vállalkozott a legnehezebb feladatra: a tudás fogalmát igyekezett történeti kontextusban vizsgálni, eljutva a posztmodernnek nevezett kor különböző tudásértelmezéseihez. A széles kitekintésű írás problémafelvető jellege említésre méltó, és azt is jelzi, hogy a tudással, a tudományos gondolkodással kapcsolatos „filozófiai alapkérdések megoldatlansága” (201. o.) igényli az ilyen típusú, szintetizálásra törekvő tanulmányokat. A tanulmány összetettségét mutatja hivatkozásainak széles köre is: *Fináczy Ernőtől Karl Popperen át Vizi E. Szilveszterig* különböző tudományterületeken alkotó tudósok írásait hívja segítségül a téma kibontásához.

A kötetben maradt néhány zavaró sajtóhiba, például az 1868-as népiskolai törvényt 1968-ba „helyezte” a nyomda őrdöge (71. o.). A kötet tartalmi egyenetlenségei ellenére fontos szellemi terméke az egyik meghatározó hazai neveléstörténeti kutatóműhelynek. Témaválasztása azt jelzi, hogy az új problémák iránti fogékonyság tudományos kutatói igénnyel párosulva integráns része a neveléstudományi kutatók képzésének.

Irodalom

Németh András és Szabolcs Éva (2001): A neveléstörténeti kutatások főbb nemzetközi tendenciái, új kutatási módszerei és eredményei. In: Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest. 46–76.

Pukánszky Béla (2008, szerk.): *A neveléstörténet-írás új útjai*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Szabolcs Éva

Németh András (2010): Emberi idővilágok. Pedagógiai megközelítések.
Gondolat Kiadó, Budapest. 168 o.

Reformpedagógiai kutatásai és számos könyve után Németh András érdeklődése merőben új terület felé fordult. Legutóbbi könyve, az *Emberi idővilágok*, merész vállalkozás: egy igen összetett, nehezen megragadható fogalom alakulásának, megjelenési formáinak, társadalmakat és emberképet formáló erejének, pedagógiai következményeinek eredet nyomába az ókortól napjainkig, s mint ilyen, alapvető munka. Hiánypótló, mert az elmúlt negyven év magyar filozófiai-szociológiai-antropológiai-pedagógiai szakirodalmában néhány szöveggyűjteményen és a legfontosabb művek fordításán túl alig néhány hasonló témájú önálló könyv vagy tanulmánygyűjtemény jelent meg. Németh András könyve leginkább *Losonczy Ágnes* (2009) *Az ember ideje* című időesszéivel rokonítható, ám hangsúlyai a szerző pedagógiatörténeti irányultságánál fogva az oktatás és az iskola, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó munka világára esnek. A felfedezés személyes izgalmat stílusában

is hordozó könyv gerincét négy rövidebb rész közé ékelődő öt nagyobb fejezet alkotja, ami kiegészül egy, a további tájékozódást is szolgáló részletes bibliográfiával.

A *Mi is az idő?* című bevezetés az idő észlelése, valamint az egyéni életidő szubjektív és kulturális vonatkozásaira, azaz a temporalitás(ok) sokféleségére hívja fel a figyelmet. Például, amíg az egyéni életszakaszokhoz kötött fordulópontok végét kijelölő halál, az elmúlás élményét a szakrális idő rítusai enyhítik, a halandóságtól való félelem fájdalmas tragikumát a transzcendenciába vetett hit oldja, a közösségi emlékezet a múlttá formált időt őrzi meg és hagyományozza tovább a maga szimbolikus formáiban.

A második fejezet (*Időtimológia és időértelmezés*) az idő szó eredetével foglalkozva annak jelentését a szétdarabolással hozza összefüggésbe, ami által az egyébként érzékszerveinkkel felfoghatatlan idő szakaszolásának, mérhetőségének kérdését veti fel. A szerző megad néhány értelmezési lehetőséget, *Vernant* alapján például a Prométheusz-mítoszt felelevenítve megkülönbözteti a görögök „isteni”, „emberi” és köztes jelentéssel felruházható „körkörös” időfelfogását, ír az időparadoxonról, az idő láthatatlan természetéről vagy a tárgyakba „fagyott” időről, és összefoglal néhány különböző tudományos megközelítést.

A *megkonstruált idő sokszínűsége – a kultúra és a történetiség dimenziói* című terjedelmesebb harmadik és a *Munka és idő – a modern munkaidő kialakulása* című negyedik fejezet egy nagyobb részt alkotnak. A két, egymásba fonódó részben a szerző előbb a különböző történeti periódusok időfelfogását mutatja be, majd a munka és a modern munkaidő kialakulásának problémájára, a modernítésre összpontosít. E részekben elsősorban az idő sajátos történeti-társadalmi reprezentációja, továbbá konstruált jellege kerül előtérbe. Az antik görögök többretegű, ciklikus időfelfogása a középkorra kiegészül a lineáris idővel, ami ugyanakkor összefüggésben áll azzal a jövőtudattal, amely a földi létet és az isteni elrendelés időkereteit rendezzi egyggyé. De a „[...] 14. és 16. század közötti időszakban jelentős változások tapasztalhatók az időészlelésben [...] Ekkor jelenik meg az újkori időfelfogás két későbbi fontos jelensége a profanizáció és a szubjektívizáció.” – írja a szerző (29–30. o.). Elkülönül egymástól a profán és a szakrális idő, és a mért idő a társadalom egyre több szegmensében kiszorítja a hagyományos természeti időt. A posztmodern idő jellemzését a szerző *Castells* állításaira alapozza, ezek alapján – kissé egysíkúan – a virtuális időt, ezen belül az időtlenséget, a különböző idősíkok keveredését és az információk térbeli egyidejűségét emeli ki.

A könyv egyik legérdekesebb fejezete az idő egy szociológiai-antropológiai és pedagógiai szempontból is kitüntetett jelentőségű dimenzióját, a modern munkaidő megjelenését tárgyalja (*Munka és idő – a modern munkaidő kialakulása*). A gondolatmenet itt is kronologikus, a „varázslat” világotól, illetve a görögöktől egészen a máig terjed. *Németh András* lényegében a *weberi* gondolatot egészíti ki a fegyelmező idő és a „fegyelmezett test” *foucault-i* felfogásával, majd a tömegtársadalom megjelenésével, a normalizált idő sztandardizációs tendenciáival. *Eriksen* nyomán leírja azt a rendszert, amelybe „emberek millióit lehet a közös elemek – az óra ideje, az írás, a pénzgazdálkodás segítségével – egymás után többször bekapcsolni anélkül, hogy annak jellege változna, hogy azt át kellene szervezni” (57. o.), és amelynek ekként az idő strukturáló tényezőjévé válik. A fejezet ismét *Castells* gondolataival zárul, a hálózati társadalom új, időtlen időt élő szereplőinek és a temporalitásokba zárt „teremtmények” közötti ellentmondásnak a kettősségével.

A könyv ötödik fejezete (*A szubjektív idő*) – szinte önálló esszéként – az idő objektivitásával és szubjektivitásával, a belső idővel, az időérzékelés életkori meghatározottságával, az időérzék és az időtudat fejlődésével, az idő térhez hasonló nyelvi formuláival foglalkozik, s átvezet a pedagógia szempontjából is releváns az *Idő és az emlékezet* című hatodik fejezethez. Ez utóbbiban az emlékezet neurológiai, szociálpszichológia, pszichológiai, szociológiai, narratív és történeti megközelítésén túl annak fajtáiról van szó. A szerző kiemelten tárgyalja a társadalmi emlékezet és a kommunikáció kérdéskörét, továbbá például a hagyományok, rítusok, ünnepek és tárgyasult formáik (pl. a naptárak) szerepét az emlékek felelevenítésében és megőrzésében.

A hetedik, nagyobb fejezet *A különböző tudományok időkonceptiói*. Ebben a részben *Németh András* a filozófia, a szociológiai és az antropológia kérdésfelvetése és válaszai között válogat, a korábbi fejezetekhez hasonlóan ugyancsak kronológia szerint. Néhány ókori szerző és *Szent Ágoston* munkái után kitüntetett figyelmet fordít *Schopenhauer*, *Bergson*, *Husserl*, *Heidegger*, *Lyotard*, *Ricoeur* és *White* gondolatainak összefoglalására. Az antropológiai időfelfogást elsősorban *Eliade* és *Leach* művein keresztül mutatja be, a különböző indíttatású

Könyvekről

időszociológiai koncepciók ismertetéséhez *Durkheim*, *Herbert Mead*, *Schütz*, *Berger* és *Luckmann* munkáit idézi. Az áttekintést *Rammsteidt* időértelmezési tipológiájának, valamint *Zerubavel* és *Rezsőházi* időtudatra vonatkozó nézeteinek, továbbá a *Beck* által kidolgozott időelemzési szempontok beemelésével a társadalmi idő leírása zárja. Ezt követően érkezünk el a könyv alcímét is adó fejezethez, *A pedagógia és az iskola idővilágaihoz*.

A nyolcadik fejezet – hasonlóan a többi nagyobb részhez – történeti áttekintéssel kezdődik. A 15. századi német iskolarendelletekkel illusztrálja annak a folyamatnak a kezdetét, amely végül az iskola hétköznapi tevékenységekről való leválását, intézményi önállósodását, egyben az iskolai időütemezés rendjének kialakulását eredményezte. A történeti visszatekintés után – elsősorban a modern munkaidő kialakulását tárgyaló fejezetet folytatva – a szigorú időütemezésről, a fegyelmező időről és ezek filozófiai-társadalmi összefüggéseiről ír. Kitér a felvilágosodás korának néhány törekvésére, a gyáripár fegyelmezett munkaerő-szükségletére, a normalitás fogalmának megjelenésére és annak „normalizáló” kontrolljára, a társadalmi elvárások belsővé válására. Leírja egy látszólag távolabb eső, mégis a témához tartozó új igény megszületését, az iskolai higiénét, továbbá a részben mindezek ellenhatásaként megjelenő reformpedagógiák időszemléletét. Bár elemzi a modern államiság és az iparosodás következményeit, ám az egyébként lényegre törő összegzés figyelmen kívül hagy néhány társadalomtörténeti alapkérdést. Ilyen például az iskolai idő és az iskoláztatási idő, valamint a modern társadalom életkori szakaszainak kölcsönhatása, a társadalmi differenciálódás és az iskoláztatás, a normává váló gyerekkor és az iskoláztatásban megjelenő társadalmi különbségek viszonya, a szelekció társadalmi intézményesülése, s nem említi a pedagógiatörténet ugyancsak sajátos pillanatát jellemző gyárszerű monitoriskolákat sem. Ugyanakkor a fejezetben külön részben foglalkozik az időszociológiai elméletek pedagógiai vonatkozásaival, valamint a téma nemzetközi és néhány hazai kutatásának eredményeivel.

Az idő mint társadalomtudományi fogalom az 1980-as és az 1990-es években került ismét a tudományos érdeklődés középpontjába. Erre utalnak egyfelől a hagyomány vége, a természet vége (*Giddens*, 2000) vagy a történelem vége (*Fukuyama*, 1994) kifejezések, másfelől a szaporodó múltkonstrukciók, illetve emlékezetkutatások. *Németh András* művének tudománytörténeti jelentőségét részben az adja, hogy számos új kérdés és új téma megfogalmazása mellett segíti az időről való tudományos gondolkodás diskurzusainak hazai recepcióját. Több évtizedes pedagógiatörténeti kutatásainak eredményeiből, időolvasmányaiból és – ahogyan maga is említi a *Zárszóban* –, időkalandozásából született könyve nemcsak informatív és elgondolkodtató, hanem sok fontos, további kutatásra is ösztönző kérdést vet fel.

Irodalom

Fukuyama, F. (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Giddens, A. (2000): *Elszabadult világ: hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Perfekt Kiadó, Budapest.

Losonczi Ágnes (2009): *Az ember ideje. Esszék az időről*. Holnap Kiadó, Budapest.

Boreczky Ágnes